

STAROSTNA RAZDELITEV PREBIVALSTVA PO LJUDSKEM ŠTETJU Z DNE 31. DECEMBRA 1890

L O J Z E P I P P

Naslov tega popisa je bil še vedno zakon z dne 29. marca 1869 (R. G. Bl. št. 67), ki je podrobno predpisoval postopek pri popisovanju prebivalstva, vendar zaradi napredka tehnike pri popisovanju prebivalstva ter zahtev takratne uradne statistike in znanosti ni več odgovarjal. Že pri popisu z dne 31. decembra 1880 se je pokazala potreba dopolnil, katere so priporočali mednarodni statistični kongresi. Tako predvsem podatke o materinskem jeziku, poklicne strukture prebivalstva itd.

Vprašanje glede materinskega jezika je takratna avstrijska vlada izmaličila v vprašanje o »občevalnem jeziku« (gl. naredbo ministrstva za notranje zadeve z dne 6. avgusta 1880 — R. G. Bl. št. 103), ki je zlasti pri neslovanskih narodih bivše Avstrije dvignilo mnogo prahu in upravičene kritike.

Glede tega vprašanja je zanimiv dopis takratne deželne vlade mestnemu magistratu v Ljubljani z dne 4. decembra 1888, Z. 12.611, kjer prosi deželna vlada za predloge oziroma dopolnila omenjene ministerialne uredbe z dne 6. avgusta 1880. Vprašanje se je nanašalo na vsebino popisnih pol, katerih izpremembe bi se mogle izvršiti le v okviru omenjene naredbe z dne 6. avgusta 1880 (gl. spis v mestni registraturi XIV/2 št. 20.273/1888). V svojem odgovoru z dne 16. februarja 1889 zahteva mestni magistrat na prvem mestu izpremembo določil glede vprašanja po občevalnem jeziku ter predlaga mesto tega vprašanja po materinskem jeziku: (»Am nothwendigsten erscheint mir die Änderung der Rubrik IX des Formulars I [Anzeigezettel]. In dieser Rubrik ist meines Erachtens die Angabe der ‚Muttersprache‘ statt der ‚Umgangssprache‘ zu verlangen, weil sich erstere in jedem Falle mit aller Bestimmtheit, die ‚Umgangssprache‘ dagegen sehr oft nur schwer richtig feststellen lässt. Da nach den Daten dieser Rubrik gerne die Nationalität der Bevölkerung resp. das numerische Verhältnis verschiedener Nationalitäten untereinander in der Gemeinde, im Bezirke und im Lande beurtheilt wird, bedarf es keines Beweises, dass man es diesfalls bisher mit ganz illusorischen falschen Ziffern zu thun hat.«) Koncept tega poročila, ki je prav tako priložen zgoraj navedenemu spisu, se pa glasi takole: »... Precej velik nedostatek pokazal se je z rubriko ‚občevalni jezik‘, to pa zategadelj, ker se številke tega oddelka nikakor ne ujemajo s faktičnimi razmerami. Dognana stvar je, da je ‚materin jezik‘ kazal veliko istinitejše razmere. Skušnja uči tudi, da je v mnogih slučajih ‚občevalni jezik‘ težavno precizno omejiti. Dosti ljudij je, ki jednako mnogo občujejo v več jezikih, napisati smejo pa vendar le jednega. Pri ‚materinem jeziku‘ ni teh težkoč, materin jezik se da v vsakem slučaju natanko določiti...«

Desetletje novega dela in raziskovanja na področju statistike in popisov prebivalstva je sicer zahtevalo novih potov, katerih pa zakon iz l. 1869. ni dopustil. Zakona pa zaradi političnih razmer in takratne oko-

relosti zakonodajnega aparata ni bilo mogoče izpremeniti, ozir. dopolniti. Prav zaradi tega je morala ostati namera po prvih individualnih popisnicah in stremljenje po popolnejšem, ozir. sodobnejšem štetju in popisu podjetij in obratovalnic neizpolnjena, dasi je popis prebivalstva sicer odgovarjal potrebam in zahtevam znanosti.

Iz istega vzroka je moral izostati poseben popis domače živine, za katerega 31. december ni bil prikladen datum.

Vkljub vsem oviram se je pa vendar posrečilo doseči smotrnejšo izgraditev vprašalnih pol zlasti za popis poklicev, popis stanovanj, zemljiške in hišne posesti, krajevnih pregledov ter točnejšo določitev in opredelitev posameznih pojmov in pojavov, ki se pojavljajo pri popisih prebivalstva. Vse to je dopuščalo povsem nova dela na področju demografske in gospodarske statistike, ki je vedno bolj pridobivala na pomenu in vrednosti. S točnejšimi vprašanji o posameznih osebah, kakor tudi o družinah, o stanovanjih in o hišni in zemljiški posesti je bila podana možnost za začetke družinske statistike, ki je velikega pomena za raziskovanje socialne strani prebivalstva.

V tehničnem pogledu se je posrečil poizkus električnih Hollerith strojev za sortiranje in štetje zbrane gradiva, kar dopušča obsežnejšo mehanizacijo, s tem pa tudi smotrnejšo delitev dela, boljše kontrolo in tudi potrebno centralizacijo statističnega dela. Z mehanizacijo dela se je pa prvič pojavila potreba po individualnih popisnih listih, katere je bilo zaradi točnih zakonitih določb glede postopka pri popisu in obdelovanju, na podlagi popisnih pol, pri Statistični osrednji komisiji (Statistische Zentral-Kommission) naknadno izdelati. Vse to je dalo mnogo zamudnega in deloma nepotrebnega dela. Na drugi strani je pa nova tehnika pri obdelovanju gradiva dopuščala večji vpogled in analizo, s tem pa tudi v medsebojno zavisnost obstoječih gospodarskih in socialnih razmer vsega prebivalstva. Prav v tem dejstvu leži težišče tega popisa.

Izvršitev novega popisa prebivalstva je predpisovala naredba ministrstva za notranje zadeve z dne 9. avgusta 1890 (R. G. Bl. št. XLV), ki je izrecno predvidevala individualne popisne liste, katere je bilo, kot že povedano naknadno izgotoviti. To delo in v zvezi s tem dana možnost številnih, doslej nepozabnih kombinacij raznih pojavov v prebivalstvu, je smatrati v resnici za najvažnejšo pridobitev tega popisa. Z novim tehničnim postopkom je bilo mogoče obdelati in pojasniti razne činjenice, ki so bile sicer zabeležene tudi ob drugih popisih, vendar istih zaradi neprimerne tehnike obdelovanja gradiva, ni bilo mogoče izkoristiti.

Zbrano gradivo o popisu prebivalstva je bilo v smislu določb zakona iz l. 1869. obdelati decentralizirano po krajevnih upravnih oblastvih in nato na podlagi individualnih popisnic še enkrat centralizirano po Statistični osrednji komisiji.

Oba dotedanja zakona iz l. 1857. in 1869. in obe naredbi so namreč glede obdelave zbranega gradiva točno, v zakoniti obliki predpisovali organizacijo in metodo dela ter decentraliziran postopek za pridobivanje in zbiranje številčnih podatkov o prebivalstvu. Podatke o prebivalcih so krajevne upravne oblasti decentralizirano zbirale na posebnih obrazcih (sumarijih) za posamezne hiše, te zopet za posamezne kraje, občine, okraje itd. Na ta način je Statistični osrednji komisiji na podlagi krajevnih sumarijev preostala le naloga za centralno sestavljanje sumarijev za posamezne dežele in končno za vso bivšo monarhijo. Prav zaradi tega načina obdelovanja zbranega gradiva si je mogoče razlagati dotedanjo skromnost in pomankljivost objavljenih številčnih podatkov, ki so bili prav zaradi predpisanega postopka razmeroma hitro zbrani. Kombinacije raznih podatkov (n. pr. starosti in stanu, starosti in veroizpovedi, starosti in spola, poklicev itd.) so bile prav zaradi omejenega obsega sumarijev deloma povsem izključene, vsekakor pa silno otežkočene.

Popis prebivalstva iz l. 1890. je obsegal vse trajno in začasno navzoče prebivalstvo, in sicer po spolu, starosti, stanu, veroizpovedi, bivališču, pristojnosti, deželanstvu, državljanstvu in rojstnem kraju, kar je za proučevanje gospodarske in socialne strukture prebivalstva velikega pomena.

Tudi nova razdelitev vprašanj glede stanovanj (po številu in kvaliteti), s tem pa tudi posrednega popisa družin, po številu in življenjski moči, je mnogo doprinesla k vpogledu doslej nepoznanih in neraziskanih činjenic, ki so za študij socialne razdelitve prebivalstva prav tako neprecenljivega pomena. Glede tega dela popisa je zanimivo tudi dejstvo, da so pri popisu stanovanj vse zavode (hotele, vojašnice, samostane, kaznilnice i. sl.) obravnavali ločeno od stanovanj, kar je še bolj omogočilo točnejši vpogled v stanovanjske in družinske razmere prebivalstva, zlasti pa prebivalstva večjih naselbin.

Drugih bistvenih dopolnil, ki niso bila nujno potrebna za proučevanje socialne strukture prebivalstva, nove popisnice niso vsebovale. To pa predvsem zaradi tega, ker so že prejšnje določbe zakonov in naredb v znatni meri upoštevali potrebe in zahteve znanosti in uprave, ki se je poprej zadovoljevala le s skromnimi in skupimi številčnimi podatki o prebivalstvu. Zato so ostala vprašanja glede imena, spola, starosti, stanu, zmožnosti branja in pisanja, ev. telesnih in duševnih hib, skoraj neizpremenjena.

Prav tako so ostala neizpremenjena vprašanja iz l. 1880. glede verske pripadnosti in občevalnega jezika.

Pač pa so se glede poklicne statistike pojavila nova vprašanja glede položaja (lastnik, nameščenec, delavec itd.) v posameznih poklicih. Socialno razdelitev v posameznih poklicih so sicer upoštevala že štetji iz l. 1869. in 1880., vendar zaradi pomanjkljive tehnike pri obdelovanju gradiva nista dali pričakovanega uspeha. Mnogo je študiju poklicne razdelitve doprinesla razdelitev poklicev in obratov po obsegu, po razredih, po skupinah ter razdelitev v glavne in stranske poklice.

Nova so bila tudi nekatera vprašanja glede hišne in zemljiške posesti, vendar posestva juridičnih oseb niso popisovali, kar znatno zmanjša vrednost tovrstnega popisa.

Kot že povedano, 31. december za popis domače živine ni bil prikladen datum. Število domače živine zavisi namreč predvsem od izpremenljive kvalitete in kvantitete letine, uvoza in izvoza in drugih činiteljev, zato tovrstni podatki ne nudijo prave podlage za presojo tega področja narodnega gospodarstva.

Popis vojaštva so v smislu določil zakona iz l. 1869. izvršile vojaške oblasti. Oblika in vsebina tega popisa se v bistvu ni razlikovala od popisa civilnega prebivalstva.

V zvezi s popisom prebivalstva je ministrstvo za notranje zadeve s posebno naredbo z dne 12. avgusta 1889 predvidelo tudi potrebne korake za sestavo krajevnih seznamov, ki so za upravo, kakor tudi za znanost velikega in trajnega pomena.

Po uradnih podatkih¹ je štela Ljubljana 31. decembra 1890 28.334 civilnih prebivalcev (12.928 moških, t. j. 45'63 %, in 15.406, t. j. 54'37 % žensk) ter 2171 oseb vojaškega stanu, tako da je štela Ljubljana vsega skupaj 35.505 trajno in začasno navzočih prebivalcev (15.099, t. j. 49'50 % moških in 15.406, t. j. 50'50 % žensk). Od teh je bilo 27.645, t. j. 97'6 % trajno prisotnih; domovinsko pravico v Ljubljani je pa imelo le 7571, t. j. 26'7 % prebivalcev.

Absoluten prirastek civilnega prebivalstva od 1. januarja 1881 do 31. decembra 1890 je znašal 3726 (1753 moških in 1973 žensk), oziroma 4221 (2248 moških in 1973 žensk, če upoštevamo tudi vojake).

Relativni prirastek omenjenega meddobja je znašal torej 15'14 % (moških 7'12 % in žensk 8'02 %), če pa upoštevamo tudi vojake, pa 16'06 % (moških 8'55 % in žensk 7'51 %).

Relativno je poraslo število moškega prebivalstva napram številu moških na dan 31. decembra 1880 za 15'69 % (če upoštevamo vojake, pa za 17'49 %), število žensk napram ženskam pa v isti dobi za 14'69 %.

Po spolu je bilo od skupnega števila civilnega prebivalstva (vštevši začasno odsotnega) 45'63 % moških in 54'37 % žensk; če upoštevamo vojake, pa 49'50 % moških in 50'50 % žensk. Na 100 moških je prišlo torej 119 (119'15) žensk, če upoštevamo pa tudi vojake, se zniža to razmerje na 102 (102'02). Na 100 žensk je pa prišlo skoraj 84 (83'92), če pa upoštevamo tudi vojake, pa 98 (98'02) moških.

Mestni statistični urad je izvršil novo razdelitev civilnega prebivalstva po posameznih letih, spolu in stanu ter pri tem delu ugotovil le 28.228 civilnih (12.928 moških in 15.300 žensk) prebivalcev. Razlika proti uradnim podatkom je le za 106 žensk. Število razdeljenega moškega prebivalstva se pa sklada z uradnimi podatki.

Starostna razdelitev prebivalstva je bila glede na skupno število moških (v tej razpredelnici niso upoštevani vojaki) in skupno število žensk (t. j. 28.228 prebivalcev) taka:²

¹ Vsi podatki so posneti ozir. izračunani na podlagi publikacije »Österreichische Statistik« XXXII. Bd., 1. Heft, »Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1890«, Wien 1892.

² Ta števila in slika se nanaša le na ono število prebivalstva, ki je bilo ugotovljeno po mestnem statističnem uradu. Tabela in slika je zaradi enotnosti prilagoden shemi, katero smo uporabili pri popisu okoliških občin (glej III. letnik »Kronike«).

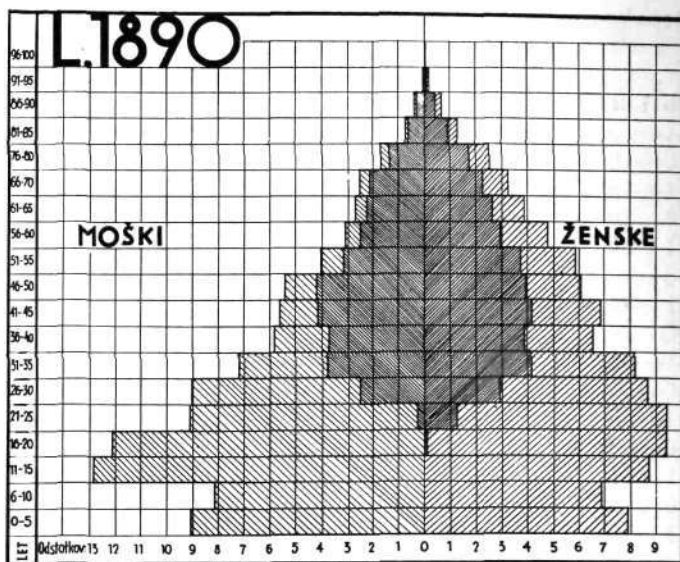
Moški:

Doba	Skupno število	v %	Samci	v %	Po- ročeni	v %	Vdovci	v %	Lo- čeni	v %
do 1 leta	278	2'15	278	2'15						
1—5	894	6'92	894	6'92						
6—10	1052	8'14	1052	8'14						
11—15	1671	12'93	1671	12'93						
16—20	1572	12'16	1572	12'16						
21—25	1174	9'08	1136	8'78	36	0'28	2	0'02		
26—30	1167	9'03	843	6'52	310	2'40	14	0'11		
31—35	935	7'23	488	3'38	443	3'74	13	0'10	1	0'01
36—40	758	5'86	267	2'06	471	3'64	15	0'12	5	0'04
41—45	730	5'65	189	1'46	511	3'96	26	0'20	4	0'03
46—50	705	5'45	161	1'25	512	3'96	30	0'23	2	0'01
51—55	520	4'02	111	0'86	374	2'89	28	0'22	7	0'05
56—60	404	3'13	80	0'62	286	2'21	37	0'29	1	0'01
61—65	352	2'72	60	0'46	243	1'88	48	0'37	1	0'01
66—70	332	2'57	55	0'43	211	1'63	65	0'50	1	0'01
71—75	221	1'71	41	0'32	116	0'90	63	0'48	1	0'01
76—80	101	0'77	16	0'12	60	0'46	25	0'19		
81—85	54	0'42	10	0'08	22	0'17	22	0'17		
86—90	8	0'06			3	0'02	5	0'04		
91—95										
96—100										
Skupaj	12.928	100	8874	68'64	3638	28'14	393	3'04	23	0'18

Ženske:

Doba	Skupno število	v %	Samice	v %	Po- ročene	v %	Vdove	v %	Lo- čene	v %
do 1 leta	272	1'78	272	1'78						
1—5	938	6'13	938	6'13						
6—10	1054	6'89	1054	6'89						
11—15	1332	8'71	1332	8'71						
16—20	1333	8'71	1323	8'65	10	0'06				
21—25	1433	9'37	1218	8'16	181	1'18	4	0'03		
26—30	1325	8'66	883	5'77	419	2'74	20	0'13	3	0'02
31—35	1246	8'14	617	4'03	586	3'83	40	0'26	3	0'02
36—40	1007	6'58	416	2'71	521	3'41	69	0'45	1	0'01
41—45	1047	6'84	413	2'70	510	3'33	121	0'79	3	0'02
46—50	928	6'07	323	2'12	453	2'96	147	0'96	5	0'03
51—55	896	5'85	329	2'15	358	2'34	204	1'33	5	0'03
56—60	690	4'51	236	1'54	236	1'54	215	1'41	3	0'02
61—65	596	3'90	195	1'27	173	1'14	225	1'47	3	0'02
66—70	493	3'22	151	0'98	118	0'77	223	1'46	1	0'01
71—75	387	2'53	125	0'82	49	0'32	213	1'39		
76—80	196	1'28	51	0'33	19	0'12	125	0'82	1	0'01
81—85	99	0'65	35	0'23	4	0'03	60	0'39		
86—90	23	0'15	6	0'04			17	0'11		
91—95	5	0'03					5	0'03		
96—100										
Skupaj	15.300	100	9947	65'01	3637	23'77	1688	11'03	28	0'19

Grafično so videti gornji podatki prikazani v relativnih številkah, takole:

Legenda: redko črtkani pravokotniki predstavljajo odstotke samskega, gostejše in močnejše črtkani pa odstotke poročenega, vdovelega in ločenega prebivalstva Ljubljane na dan 31. decembra 1890.

Če vzamemo polovico leta za povprečje pri posameznih letnicah, lahko izračunamo, da je bila v tej dobi povprečna starost Ljubljančanov nekaj nad 28 (28'18) let, Ljubljančank pa skoraj 32½ (32'44) let. Povprečna starost obeh spolov je znašala pa skoraj 30½ (30'49) leta. Povprečna starost žensk je od leta 1880, nekoliko padla (od 32'98 na 32'44 let), povprečna starost moških je pa zaradi neupoštevanja vojakov, ki so večinoma mlajših letnikov, nekoliko narasla (od 27'92 na 28'18 let).

Odstotek poročenih, vdovelih in ločenih prebivalcev v posameznih starostnih skupinah (po 5 letjih) je bil dne 31. decembra 1890 glede na skupno število pripadnikov istih starostnih skupin moških in žensk tak:

Moški	Skupno število	Poročeni, vdoveli in ločeni	v %
do 1 leta	278		
1—5	894		
6—10	1052		
11—15	1671		
16—20	1572		
21—25	1174	38	3'24
26—30	1167	324	27'76
31—35	935	497	53'16
36—40	758	491	64'78
41—45	730	541	74'11
46—50	705	544	77'16
51—55	520	409	78'65
56—60	404	324	80'20
61—65	352	292	82'95
66—70	332	277	83'43
71—75	221	180	81'45
76—80	101	85	84'16
81—85	54	44	81'48
86—90	8	8	100'00
91—95			
96—100			

Ženske	Skupno število	Poročene, vdovele in ločene	v %
do 1 leta	272		
1—5	938		
6—10	1054		
11—15	1332		
16—20	1333	10	0'75
21—25	1433	185	12'91
26—30	1325	442	33'36
31—35	1246	629	50'48
36—40	1007	591	58'69
41—45	1047	634	60'55
46—50	928	605	65'19
51—55	896	567	63'28
56—60	690	454	65'80
61—65	596	401	67'28
66—70	493	342	69'37
71—75	387	262	67'70
76—80	196	145	73'98
81—85	99	64	64'65
86—90	23	17	73'91
91—95	5	5	100'00
96—100			

Starostna razdelitev prebivalcev v otroško (do dopolnjenega 6. leta), v šoloobvezno (od pričetega 7. do dopolnjenega 14. leta), v polpridobitveno (od pričetega 15. do dopolnjenega 20. leta), v pridobitveno dobo (od pričetega 21. do dopolnjenega 64. leta) in zopet v nepridobitveno dobo (doba ostarelosti, t. j. nad 65 let starosti) je bila na dan 31. decembra 1890 naslednja:

0—6		7—14		15—20		21—64		65 in več		Skupaj	
m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.
absolutna števila											
1355	1422	2164	1891	1948	1616	6677	9023	784	1348	12.928	15.300
relativna števila (v %)											
10'48	9'29	16'74	12'36	15'07	10'56	51'64	58'97	6'07	8'82	100	100

V starosti, ki pride običajno lahko v poštrev za žene, oziroma moštev (pri moških od 20. do 50. leta, pri ženskah pa od 15. do 50. leta) je bilo 31. decembra 1890 5469 moških in 8319 žensk, kar predstavlja 42'30 % vsega moškega in 54'37 % vsega ženskega prebivalstva Ljubljane. Če pa vzamemo isto razdobje, t. j. od 20. do 50. leta, tudi pri ženskah, dobimo le 6986, t. j. 45'66 % žensk.

Absolutno in relativno število poročenih in neporočenih (samskih, vdovelih in ločenih) prebivalcev gornje starostne skupine (t. j. za moške od 20. do 50. leta, za ženske pa od 15. do 50. leta) je bilo sledeče:

Spol	Poročeni	v %	Neporočeni	v %	Od neporočenih			
					samskih	v %	vdovelih	v %
Moški	2323	42'48	3146	57'52	3034	55'48	100	1'82
Ženski	2680	32'22	5639	67'7	5223	62'78	401	4'82
Skupaj	5003	36'29	8785	63'71	8257	59'88	501	3'63

Popisanih dojenčev (otrok pod 1 letom) je bilo dne 31. decembra 1890 v Ljubljani 550 (278 dečkov in 272 deklic). Legitimacije rojstev pri tem popisu nismo

navajali, zato odpadejo tovrstni podatki prejšnjih popisov prebivalstva.

Število prebivalstva ženskega spola v rodilni dobi, t. j. od 15. do 50. leta je znašalo 31. decembra 1890. leta 8319 ali 54'37 % vsega števila žensk. Od teh je bilo 2680 (t. j. 32'22 %) poročenih. Če upoštevamo vse, t. j. tudi neporočene ženske od 15. do 50. leta, katerih število znaša, kot že rečeno, 8319, se je rodilo na 100 žensk skoraj 7 (6'61) otrok. V tem številu so iz zgoraj navedenega razloga všteti tudi nezakonski otroci. Rojstnost je torej od l. 1880. nekoliko padla.

Razdelitev po veroizpovedih je bila 31. decembra 1890 naslednja:

rimokatolikov	27.955, t. j.	99'03 %
protestantov	176, „ „	0'62 %
izraelitov	62, „ „	0'22 %
grkokatolikov	25, „ „	0'09 %
pravoslavnih	6, „ „	0'02 %
anglikancev	3, „ „	0'01 %
starokatolikov	1, „ „	0'01 %
28.228, t. j.		100'00 %

Glede izobrazbe imamo za isto dobo naslednje podatke (glej spis mestnega arhiva št. 11.295/1901):

čitati in pisati je znalo 20.162, t. j. 71'2 % civilnega prebivalstva;

samo čitati je znalo 1828, t. j. 6'5 % civilnega prebivalstva;

analfabetov je bilo 6344, t. j. 22'3 % civilnega prebivalstva.

Po občevalnem jeziku so se prebivalci Ljubljane opredelili takole:¹

slovenski	24.200, t. j.	81'4 % prebivalcev,
nemški	5.127, „ „	17'3 % „
drugi	389, „ „	1'3 % „

V Ljubljani so 31. decembra 1890 popisali 128 ulic, cest in trgov.

Razen tega so navedenega dne našli 1292 hiš, od teh 29 nenaseljenih. Gornje število se po pol. okrajih razdeli takole:

I. pol. okraj	154 naseljenih,	3 nenaseljene hiše,
II. „ „	246 „	4 „ „
III. „ „	432 „	14 nenaseljenih hiš,
IV. „ „	257 „	8 „ „
V. „ „	174 „	— „ „
Skupaj	1263 naseljenih,	29 nenaseljenih hiš.

Po vsebini prebivalcev se gornje število hiš razdeli takole:

5 hiš je štelo po več kot 200 prebivalcev,
12 „ „ „ od 100—200 „
88 „ „ „ „ 50—100 „
185 „ „ „ „ 30—50 „
507 „ „ „ „ 10—30 „
466 „ „ „ „ manj kot 10 „

Prevladovala so torej male hiše.

Vsaka hiša je štela povprečno nekaj več kot 4 (4'4) družine, vse skupaj pa 5545 družin. Vsaka družina je pa štela povprečno 5 (5'1) oseb, v tem številu so všteti tudi posli.

¹ V tej rubriki so šteti le oni navzoči prebivalci, ki so bili pristojni na področju bivše monarhije, t. j. brez ino- zemcev.